

МУНИЦИПАЛДЫГ БЮДЖЕТТЕН ХАНДЫРЫЛГАЛЫГ НИИТИ ӨӨРЕДИЛГЕНИҢ
АЛБАН ЧЕРИ
«ӨВҮР КОЖУУННУҢ ШАРЫЙ-ООЛ ВЛАДИМИР ЧАКТАР-ООЛОВИЧ АТТЫГ
ЧАА-СУУР МУНИЦИПАЛДЫГ НИИТИ БИЛИГ ОРТУМАК ШКОЛАЗЫ»

«ЧӨПШЭЭРЭЭН»

«Өвүр кожууннун Шарый-оол В.Ч.
аттыг Чаа-Суур муниципалдыг
ниити билиг ортумак школазынын
директорнун өөредилге
талазы-биле оралакчызы
Ашмак /Донгак Ч.Д./
Протокол № 1, 30.08.2023 ч.

«БАДЫЛААН»

«Өвүр кожууннун Шарый-оол В.Ч.
аттыг Чаа-Суур муниципалдыг
ниити билиг ортумак школазынын
директорунун дужаалы-биле бадылаан
Комбуй-оол А.В.
Дужаал № 168, 31.08.2023 ч.

«ТӨРЭЭН (ТЫВА ДЫЛ) ЭРТЕМИНГЕ КИЧЭЭЛДЕН
ДАШКААР ӨӨРЕДИЛГЕ ПРОГРАММАЗЫ «ТӨРЭЭН ДЫЛЫМ»
(Программа внеурочной деятельности по предмету «Родной (тувинский) язык»
«Мой родной язык»)

Программаның ады: «Төрээн дылым»

Угланышкыны: ниити интеллектуалдыг

Класс: 1 Назы-хары: 6-7 хар

Ниити шагы: чылда 33 шак, неделяда 1 шак

Башкызы: Тюлюш Азияна Борисовна

Категориязы: дээди

Программаны муниципалдыг бюджеттен хамаарылгалыг өөредилге чери Кызыл-
Мажалыктын ортумак ниити билиг школазының эге класс башкыларынын Чадамба Х.А.,
Ооржак Д.Б. авторлуг программасынга даянып, эге школаның Федералдыг куруне
стандарттарынын бадылаан Россия Федерациязынын ооредилге яамызынын 31.05.2021
чылда унгени № 286 доктаалынга болгаш Федералдыг методкатыжышкыннын
08.04.2015 №1/15 дугаарлыг протоколунга дууштур кылган.

Тайылбыр бижик

«Төрээн дылым» деп ажилчын программа муниципалдыг бюджеттен хамаарылгалыг өөредилге чери Кызыл-Мажалыктын ортумак ниити билиг школазының эге класс башкыларынын Чадамба Х.А., Ооржак Д.Б. авторлуг программасынга даянып, эге школаның Федералдыг куруне стандарттарынын бадылаан Россия Федерациязынын ооредилге яамызынын 31.05.2021 чылда үнгени № 286 доктаалынга болгаш Федералдыг методкатыжышкыннын 08.04.2015 №1/15 дугаарлыг протоколунга дууштур 1 чылга кылган. Бо ажилчын программаны дараазында нормативтиг эрге-хоойлу саавыырларынга даянып кылган:

Федералдыг:

- Федералдыг Хоойлу № 273, 29.12.2013 ч. «Россия Федерациязының Өөредилге Хоойлузунун дугайында»;
- Федералдыг Күрүнениң Өөредилге Стандарттары. Россия Федерациязының 17.12.2010 чылда № 1897 дугаар дужаалы (кол ниити өөредилгениң ФКӨС);
- Эге ниити өөредилгениң Федералдыг Күрүнениң Өөредилге Стандарттары (Россия Федерациязының Өөредилге яамызының № 286 дугаар 31.05.2021 чылда үнген дужаалы (Эге ниити өөредилгениң ФКӨС дугайында);

Регионалдыг:

- Тыва Республиканың Хоойлузу, 2014 чылдың июнь 21-де № 2556 УХ-1 «Тыва Республиканың Өөредилгези»;
- Тыва Республиканың Өөредилге яамызының 2022 чылдың март 4-те № 169-д дугаар дужаалы «Тыва Республиканың өөредилгезинге ФКӨС чаа хевирин киирериниң дугайында»;
- Тыва Республиканың Өөредилге яамызының 2022 чылдың август 31-де № 8396 дугаар дужаалы «2022-2023 чылда Тыва Республиканың өөредилге албан черлеринге чижек календарьлыг графикти киирериниң дугайында».

Школа талазындан:

- Муниципалдыг бюджеттен хандырылгалыг ниити өөредилге албан чери «Өвүр кожууннун Шарый-оол В.Ч. аттыг Чаа-Суур муниципалдыг ниити билиг ортумак школазының» уставы;
- Муниципалдыг бюджеттен хандырылгалыг ниити өөредилге чери «Өвүр кожууннун Шарый-оол В.Ч. аттыг Чаа-Суур муниципалдыг ниити билиг ортумак школазының» 2023 чылдың август 26-да дужаалы-биле 2023-2024 өөредилге чылында Өөредилге планы;
- 2023-2024 өөредилге чылында 2023 чылдың август 26-да № 168 дугаарлыг дужаал-биле «2023-2024 өөредилге чылында Муниципалдыг бюджеттен хандырылгалыг ниити өөредилге албан чери «Өвүр кожууннун Шарый-оол В.Ч. аттыг Чаа-Суур муниципалдыг ниити билиг ортумак школазының» календарь-өөредилге графиктин тургузарының дугайында».

Тыва дыл – аныяк бижиктиг дылдарның бирээзи. Тыва дылды башкылаашкынын шынарын бедидиринче башкыларга кол сорулга салдынган. Келир уенин салгакчылырын торээн дылынга ынак, ону унелеп билир кылдыр ооредир, кижизидер. А ону канчаар боттандыраы башкыларнын чогаадыкчы чоруундан, кичээлге янзы буру аргалар, методтарны ажыглаарындан хамааржыр. Кичээлдер уругларга солун, чаа чуулдерни берип, кичээнгейин хаара тудуп турар. Амгы үеде ооң янзы-бүрү талаларын шинчилээр ажилдарны чүгле дыл эртемденнери чорудуп турар эвес, анаа өөреникчилер шичилел ажилдар дузазы-биле база хире-шаа-биле киржиш турар.

Төрээн дылым деп программаны тургузарда орус дылдын «Занимательная грамматика», «Занимательный русский язык» деп программаларны ооренип коргеш, анаа

даянып тыва дылга ажыглап болгу дег чуулдерге ундезилеп уннер, ужуктер, состер – биле оюн хевирлиг онаалгаларны, мергежилгелерни, айтырыгларны, бодалгаларны, кроссворд, ребустарны тургускаш ажыглаарга оореникчилернин угаап бодаары, состерни шын бижири, бижик демдектерин сагыыры база дыл талазы-биле билии быжыгып ханылаарыга салдарлыг.

Оюн хевирлиг онаалгаларны, мергежилгелерни, айтырыгларны, бодалгаларны, ребустарнын, кроссвордтарны, состер, ужуктер, уннер-биле ажылдарны методика ёзугаар кажан ажыглап болурун мынчаар сумелеп турар:

1. Теманы ооренип дооскаш, уругларнын билиин хынаар сорулга-биле чорудар.

2. Туннел болгаш катаптаашкын кмчээлдернин онаалгаларыга оюннар дузазы-биле хынаары.

3. Кичээлден дашкаар ажыл-чорудулганы кыска уе тургузунда ажыглаар мергежилгелерни башкы уругларнын хар-назынын аайы-биле дууштур, бодунуу-биле таарыштыр тургузуп алыр.

Ол ышкаш Россия Федерациязының школалары амгы үеде федералдыг күрүнениң өөредилге стандарттары ёзугаар ажылдап эгелээн болгаш өөредилге планнарында аңаа тускай шактарны аңгылаан.

Кичээлден дашкаар ажыл-чорудулга, кичээлге бодаарга, өөреникчилерниң эстетиктиг культуразын элээн делгемчидер. Моон алгаш көөрге, өөреникчилерни кичээлден дашкаар ажыл-чорудулгаже хаара тудары – амгы үениң негелдези. Тыва дыл, литературлуг номчулга кичээлдеринге уругларнын сонuurгалын бедидериниң бир аргазы – кичээлден дашкаар ажыл-чорудулгаже киирери.

Кичээлден дашкаар ажыл-чорудулга – өөредиглиг болгаш кижизидилгелиг класстан дашкаар чорудар ажылдарнын бирээзи. Ооң өөредиглиг ужур-дузазы: өөреникчилерниң кичээлдерге алган билиглерин болгаш чаңчылдарын немээр, делгемчидер база ханыладыр; бердинген темазынга хамаарышкан материалдар чыып, оларны системажыдып, сайгарып, түннел үндүреринге өөредир; словарьлар болгаш өске-даа немелде литература-биле таныжар; кежээлер, мөөрейлер, делгелгелер организаастар; көргүзүг материалдары белеткээр — бо бүгү өөреникчилерниң бот-идепкейин болгаш сонuurгалын бедидеринге улуг ужур-дузалыг.

Кичээлден дашкаар ажил-чорудулганың темазын шилээниниң чугулазы.

Дыл — ниитилелде эң-не кол шимчедикчи чепсек. Өөреникчи кижини бодунуң төрөөн дылының тыптып сайзырап келген төөгүзүн, ооң ниитилелде амгы үеде туружун сайгарып боданып өөренири амгы үениң негелдези. «Тыва дыл» эртемин өөредир шактарның эвээжи-биле уругларга немелде кичээлди шак бо эртемге эрттирери чугула чүүл болуп турар. Ооң-биле чергелештир уругларның эртемге сонuurгалын көдүрүп, төрөөн дылынга ынакшылын күштелдирер.

Кичээлден дашкаар ажил-чорудулганың сорулгалары:

Өөредиглиг:

- өөреникчилерни «Тыва дыл» эртеминге сонuurгалдыг кылдыр өөредир;
- тыва дылды амыдырал-биле холбап, бүгү талалыг сайзыраңгай, бедик культуралыг, чараш мөзү-шынарлыг, чогаадыкчы арга-шинектиг кижини хевирлээр;
- уругларны бот-тывынгыр, чогаадыкчы ажылдап өөредир.

Сайзырадыр:

- уругларның амыдыралче бот-тускайлаң медеделдик көрүжүн хевирлеп, чогаадыкчы арга-шинээн сайзырадыр;
- аас болгаш бижимел чугааны делгеренгей, утказынга дүүштүр шын ажыглап, сайгарарын сайзырадыр.

Кижизидилгелиг:

- сагыш-сеткили байлак, мөзү-бүдүжү чаагай, эптиг-чөптүг;
- кижилерге, төрөөн черинге, бойдузунга ынак, хумагалыг;
- хамааты бот-меделери бедик, ада-чурт төөгүзүн үнелеп билир
- номчулгага сонuurгалдыг, чогаадыкчы езу-биле боданып, бодунуң туружун амыдыралдың кандыг-даа байдалында камгалап билир кижини кижизидер.

Планнынган түңнелдер (ФКӨС-туң негеледелери-биле):

Предметтиг түңнелдер (предметные):

- тыва дылдың теориялыг билиглери;
- төрөөн чериниң төөгүзү;
- тыва дылдың тывылганы;
- тыва дылдың адырларынга янзы-бүрү интеллектуалдыг оюннарның билиглери (лексика, фонетика, грамматика)

Бот-тускайлаң түңнелдер:

- мөзү-шынары бедик, бот-сайзыраңгай чогаадыкчы кылдыр ажылдап өөрениги;
- ада-өгбезиниң төөгүзүн, чаагай чаңчылдарын билип чоруур кылдыр хевирлээри;
- тыва чоннуң, күрүнениң төлээзи кылдыр санап, ооң улусчу ужурларын сагып, салгап кижизидери;
- төрөөн чуртунга, ие дылынга, чонунга хумагалыг, ынак болур;
- бодунуң үзел-бодалын бот-тодарадып, бот-углап, бот-сайзырадып билир;
- чаа билиглер шингээдип алырын меделердии-биле угаап билир;
- патриотчу тура-соруктуг, күш-ажылга ынак, эртем-билигже чүткүлдүг, кадык амыдыралдыг болур.

Метапредметтиг түннелдер:

- чүгө өөренириниң сорулгаларын билип, ону янзы-бүрү аргалар-биле чедип алырын билир;
- чидиг айтырыгларны чогаадыкчы арга-биле дилеп тывары;
- кылыр чүүлүн сорулгазының аайы-биле күүседип, планнап, доозуп билир;
- өөрөнгөн чүүлдерин системажыдып билир;
- янзы-бүрү медээ алыр чүүлдерни тып билири (словарьлар, номнар, интернет четкизинде сайтылар, энциклопедиялар, библиотека, картотека, номчулга залы...)
- кижиги бүрүзүнүң бодалын дыңнап, чөпшээрэжиң, эдип билири;
- коллективтиг ажилдажылга үезинде кылыр чүүлүн хуваап, демнежиң, бодунуң үлүүн кирип, бот-боттарын хынажып билири;
- тыва дылдың өске эртемнер-биле холбаалыын болгаш оң ужур-утказын билири;
- тыва дылга хамаарышкан билиглерин билдилик ажыглап, бедик чугаа культуралыг болур.

Программаның утказы

«Төрөөн дылым» деп кичээлден дашкаар ажил-чорудулгага планнаттынган программа 1-ги класска будун чылда 33 шакка планнаттынган. Неделеда 1 шак. Программа ниитизи-биле ургуларның ниити кругозорун, культуразын бедидип, дыл-домаан сайзыратпышаан, колдуунда янзы-бурү оюннар хевиринге эртер.

1 класс – 33 шак (теориязы – 5 шак, практиктиг кезээ– 28 шак)

Ооредилге-тематиктиг планнашкыны (1 класс)

№ дуга ры	Ооренир чуулдун кезектери, теманын ады	Шактар хуваалдазы			Хуну
		Шупту	Теория зы	Практи ка	
	Эн эргим болгаш эки сосстер	10	2	8	
1	Киирилде кичээл. Тыва дылдын ужур-дузазы	1	1		
2-4	Хуулгаазын сосстер	3	1	2	
5-7	Эн кол сосстер	3		3	
8-9	Эн эргим сосстер	2		2	
10	Байырлал «Эвилен-ээлдек Хун»	1		1	
	Состун кайгамчыктыг хуулушкуну	10	2	8	
11-12	Оюннар «Аза берген ужуктер», «Ужукту неме»...	2	1	1	
13-14	Оюннар «Чаштына берген сос», «Чангы»...	2		2	
15-16	Сосстер-биле оюн	2		2	
17-19	Оюннар «Телефон»...	3	1	2	
20	Байырлал «Будалдырыышкын»	1		1	
	Состун иштинде уннер	10	1	9	
21-22	Оюннар «Шын ада», «Дурген чугааны катапта»	2	1	1	
23-24	Дурген чугаалар	2		2	
25-26	Аннар школазы	2		2	
27-28	Оюннар	2		2	
29-30	Моорейлер дурген чугаага, когудуглерге...	2		2	
	Сосстерни тема аайы-биле болуктээри	3		3	
31	Оюннар «Кым? база Чуу?», «Кандыг?», «Чуну кылып тур?»	1		1	
32	Оюннар «Унуштер», «Дириг амытаннар», «Чылдын уелери»	1		1	
33	КВН	1		1	
	Шупту:	33 ш	5 ш	28 ш	

Литература даңзызы:

1. Алдын-оол Х.С. Аянныг номчулга. – Кызыл: Тываның ном үндүрер чери, 1983 ч.
2. Александрова Г.В. Проектная деятельность на уроках русского языка в 5-9м классах. Пособие для учителей. – М: Балласс, 2010 ч.
3. Бавуу-Сюрюн М.В., Ондар О.М. Тыва дыл талазы-биле сургуулдарның эртем-шинчилел ажылдарының тематиказы болгаш үлегерлери. — Абакан, 2007 ч.
4. Бавуу-Сюрюн М.В., Куулар Ч.К. Тыва дылдың лексиказынга факультативтер. – Кызыл, 2005 ч.
5. «Башкы» журналдары
6. Ооржак С.Т. Журналистиканың үжүглели. Немелде өөредилге ному. Кызыл: ОАО «Тываполиграф», 2012 ч.
7. Интернет- ресурста сайтылар.

1 класстын оореникчилеринин данзызы:

№	Ф.И.О. учащихся	Дата рождения	Домашний Адрес
1	Ажы Сайн Амырович	17.12.2016	Ул. Ленина 32 кв 1
2	Даваа Дарияна Айдысовна	02.01.2017	Ул. Гагарина 31
3	Дембирел Айсулина Отсуреновна	21.10.2016	Ул. Гагарина 24
4	Донгак Аймир Буян-Санаевич	24.12.2015	Ул. Гагарина 7 кв 2
5	Кыргыз Ай-Кат Айдыновна	29.08.2016	Ул. Ленина 24 кв 2
6	Кыргыз Ананды Аргамчиевич	13.04.2017	С. Чаа-Суур, ул. Ленина 30 кв 1
7	Седен-Дамбаа Буян-Бадырғы Чечен-оолович	28.10.2016	Ул. Гагарина 8 кв 2
8	Тумат Намдолмаа Александровна	15.03. 2016	Ул. Гагарина 16
9	Тюлюш Айхана Айхановна	07.06.2016	Ул. Ленина 16
10	Тюлюш Айдария Айдыновна	21.02.2017	Ул. Гагарина 9 кв 1
11	Тюлюш Айкат Диигаевна	11.10.2016	Ул. Ленина 42 кв 1
12	Тюлюш Дажы-Далай Кимович	24.05.2016	Ул. Гагарина 31

Прочитано, просмотрено и прошнуровано

9 (девятая) страниц.

«11» августа 2023 год.

Директор школы: А /Комбуй-оол А.В./

